

Massimo Pallotrino, *ETRUŠČANI*,

Zagreb: Svitava, 2008., 541 str.

Massimo Pallottino (1909.-1995.) bio je ugledan arheolog, koji se specijalizirao za područje etruskologije i svega što ona obuhvaća. Na ovu temu obavio je i knjigu pod nazivom *Etruscologia* 1942. godine, koja je do danas doživjela brojna izdanja i nadopune, te i dalje ostaje vodeći izvor proučavanja etruščanske povijesti.

Hrvatsko izdanje iz 2008. prijevod je izvornog talijanskog izdanja iz 2002. godine, uz još neke nadopune. Knjiga je podijeljena na: *Predgovor urednika*, *Predgovor talijanskome izdanju*, *Uvod u poznavanje etruščanskoga svijeta*, a samo djelo podijeljeno je u tri cjeline: *Etruščani u italskoj i sredozemnoj povijesti*, *Etruščanska civilizacija i Pitanje jezika*, a cjeline su podijeljene na dvanaest poglavlja. Djelo ima i *Pogovor te Kazala i Table*.

Predgovor urednice, prof. dr. sc. Brune Kuntić-Makvić, donosi osnovne podatke o djelu. Saznajemo kako je djelo nastalo, koliko mu je izdanja prethodilo, problematiku koja se u djelu iznosi, te sav trud uložen u što bolji prijevod hrvatskog izdanja. Također doznajemo da je hrvatsko izdanje nadopunjeno nekim stavkama koje omogućavaju što lakše korištenje i preglednije iznošenje informacija. Drugi predgovor, posvećen talijanskome izdanju, također govori o svemu što je prethodilo izdavanju ovoga djela, njegovu prvom izdanju, ažuriranju kroz godine, nadopunjavanju, s ciljem dobivanje preglednije i potpunije slike etruščanske civilizacije.

U uvodnom poglavlju, *Uvod u poznavanje etruščanskoga svijeta*, autor započinje svoje djelo pokušavajući nam objasniti što to čini Etruščane tako zanimljivim i značajnim predmetom proučavanja. Započinje opširnim prikazom napredovanja etruskologije kroz povijest, od njenih začetaka pa do danas. Navodi i kratki prikaz svih djela i istraživača koji su pridonijeli njenom razvoju, ali napominje kako etruskologija ima još puno aktualnih problema kojima treba posvetiti pažnju.

Prvi dio ove knjige podijeljen je na četiri poglavlja: *Italija u osvitu povijesti*, *Problem etruščanskog podrijetla*, *Arhaiski procvat te Etrurija u italjskome svijetu*. Prvo poglavlje autor započinje iznoseći teze o počecima prapovijesnih naroda na području Italije. Dijeli protohistoriju u Italiji na neolitičko razdoblje, prvo metalno doba, starije brončano doba koje ima dvije faze, mlađe brončano doba, završno razdoblje brončanog doba, te početak željeznog doba. Sva

ova razdoblja autor nam поближе opisuje prateći razvoj kulture na italskom području. Posvećuje pažnju i raspravama o podrijetlu etrušćanskog jezika, mitovima koji su se razvijali te smještaju naroda na italskom poluotoku.

Samom podrijetlu Etruščana posvećeno je drugo poglavlje. Autor navodi tri aktualne teze: teza o istočnom podrijetlu, o sjevernom podrijetlu te najmlađa teza, koja tvrdi da su Etruščani autohtoni narod koji svoje korijene ima u prapovijesnim žiteljima, koji su na tim područjima bili prije indoeuropizacije poluotoka. Sve tri teze autor dodatno razrađuje iznoseći argumente za i protiv, zaključujući da niti jedna od njih nema dovoljno podataka da se sa sigurnošću može reći da je upravo ona točna. Na kraju poglavlja donosi se zaključak da bi se trebali više usredotočiti na to kako su se Etruščani oblikovali kao skupina, a ne na to odakle su došli.

U trećem poglavlju autor posvećuje svoju pažnju arhaiskom razdoblju Etrurije, koje je trajalo od 9. st. pr. Kr. do 4. st. pr. Kr. i koje karakterizira vrhunac te civilizacije. Ovo razdoblje obilježava pomorska ekspanizija i brojni pomorski podvizi, razvoj trgovine, nicanje brojnih gradova poput Cere, Tarkvinija, Populonija, Volatera i mnogih drugih, protezanje i u unutrašnjost, gdje se razvija stočarstvo i poljoprivreda. Svoj utjecaj šire i na područja izvan granica Tibera i Apenina na jug, gdje je najznačajnija Kampanija, Lacij te Rim, odnosno na sjever, gdje možemo spomenuti Emiliju-Romagnu, Ravenu, Liguriju. Razvijaju se i kultura i društveni odnosi te pismo, o kojima najbolje svjedoče etrušćanske grobnice. Oko sredine 6. st. pr. Kr. dolazi do opadanja etrurske moći širenjem okolnih naroda.

Četvrto poglavlje govori o borbi Etrurije s Grcima i Kartazanima za prevlast na moru, italskim i keltskim osvajanjima rubnih područja te, naposljetku, njenom postupnom slabljenju i potpadanju pod rimsku vlast. Ovi događaji započinju, kao što smo ranije naveli, sredinom 6. st. pr. Kr., a nastavljaju se sve do 1. st. pr. Kr. kada se označava kraj povijesti Etrurije i njeno potpuno padanje u vlasništvo Rima, na kojem ostavlja znatan utjecaj i trag svoje kulture.

Drugi dio ove knjige bavi se temom etrušćanske civilizacije, a obuhvaća sljedećih pet poglavlja: *Gradovi i nekropole Etrurije, Društvo i Ustanove, Vjera, Književnost i umjetnost, Život i običaji*. U petom poglavlju autor posvećuje pažnju najznačajnijim gradovima Etrurije koje dijeli na južne i sjeverne središnje gradove, te na rubna područja. U južnoj Etruriji ističe gradove: Veje, Cere, Pirgi, Tarkviniju, Gravski, Volci, Felerijumu i Volsiniju. U sjevernom središnjem dijelu ističe: Ruzelu, Vetuloniju, Populoniju, Kluzij i Volateru. Za glavne predstavnike rubnih područja navodi: Kapuu, Bononiju, Marzabottu te Spinu. O svim ovim nabrojanim gradovima autor je iznio nekoliko podataka, a samo poglavlje zaključio je navodeći najistaknutije

muzeje današnjice koji su ili posvećeni Etruščanima ili sadrže zavidne zbirke etruščanske kulture.

U šestom poglavlju autor nam donosi pregled društvenog ustroja Etrurije. Izdvaja dva stajališta o etruščanskome društvu: prvo, da se ustrojilo napredovanjem jednostavnih malih zajednica, a drugo, da su oligarhije imale premoćnu ulogu. Također ističe vrlo visok status žene, spominjući svojevrzni matrijarhat, u kojem su djeca Etruščana imena dobivala po majci. Što se tiče političkog ustroja, napominje da je svaki grad-država imao svoju upravu i kulturu, ali su se te kulture isprepletale sa ostalim etruščanskim gradovima. Na razini država pretpostavlja da je na vlasti bila rodovska oligarhija. Spominje se i savez dvanaest gradova, kojima je vladalo dvanaest likurga od kojih je jedan bio premoćan nad ostalima.

U sedmom poglavlju autor ističe da je ovoj temi posvećeno već dosta djela te se stoga on nije posebno zadržavao na njoj. Navodi kako su Etruščani iznad svega bili vrlo religiozan narod, mnogo religiozniji od Grka. U početku se njihova religija bazirala na božanstvima koja su bila bezoblična i neusporediva sa čovjekom, a jačanjem grčkog utjecaja njihova božanstva polako poprimaju ljudski oblik, te u potpunosti preuzimaju grčki sustav vjerovanja, samo pod drugim nazivima bogova i zviježđa. Izvore za etruščansku religiju dijelimo na izravne, u koje spadaju etruščanski tekstovi i neizravne, u koje spadaju zapisi latinskih i grčkih pisaca. Autor zaključuje poglavlje prikazom načina i običaja služenja bogoštovlja.

U osmom poglavlju autor posvećuje svoju pažnju etruščanskim knjigama za koje kaže da su malobrojne, opisuje razvoj i stilove glazbe i plesa, opisuje način i oblike graditeljstva koje razdvaja na ono vojno, grobno, stambeno te sakralno. Opisuje i likovnu umjetnost, koju nalazimo isključivo na grobnicama i svetištima. Iz svih ovih aspekata dolazi se do zaključka da je etruščanska umjetnost najvećim dijelom svoje nadahnuće imala u grčkome svijetu, ali je to nadahnuće ipak uspjela razviti u vlastiti stil koji možemo nazvati „etruščanskim“.

Deveto poglavlje oslanja se na pisane i spomeničke izvore koji svjedoče o svakodnevnom životu Etruščana. Autor nam prikazuje ulogu gradova i kuća kao središnjeg mjesta življenja, izgled gozbi, položaj žene, sportska natjecanja, način proizvodnje raznih materijala od tekstila do oružja. Osvrće se i na modu, kojoj izvore traži u likovnim prikazima, koja, kao i u slučaju kulture, prati grčke uzore. S tim poglavljem autor zaključuje ovaj, drugi dio knjige, te svoju pozornost usmjerava k jeziku kojemu posvećuje cijeli treći dio.

Treći dio knjige obuhvaća posljednja tri poglavlja knjige: *Postavljanje problema, Etruščanski tekstovi i njihovo tumačenje i Lingvističke spoznaje*. Autor prvo poglavlje ovog dijela započinje pobijajući ukorijenjeno mišljenje većine znanstvenika koji vjeruju da su etruščanski tekstovi potpuno nerazumljivi, te da ih treba još

dešifrirati. Glavni problem djelomičnog nerazumijevanja etrušćanskih tekstova autor je razbio na tri sfere: nedostatak izvorne književnosti, nepostojanje izravnih pomagala za prevođenje riječi, tekstova i činjenica da se sam jezik ne može svrstati u niti jednu poznatu jezičnu skupinu. Brojna proučavanja ponudila su više rješenja, a najistaknutija su navedena u knjizi. Autor ističe da je ova tema još aktualna, te da se svakim danom ostvaruje napredak.

U sljedećem poglavlju autor posvećuje svoju pažnju etrušćanskim tekstovima i dokumentaciji, koju dijeli na izravnu i neizravnu. Izravna dokumentacija obuhvaća tekstove koji su tiskani u raznim publikacijama, dok neizravna dokumentacija obuhvaća razne aspekte poput glosa, etrušćanskih sastavnica koje su prešle na latinski, latinski prijevodi izravnih etrušćanskih tekstova te etrušćanske sastavnice koje su preživjele u toponomastici. Autor nastavlja poglavlje tumačenjem procesa interpretiranja tekstova, te navodi neke od njih kako bi nam približio tematiku o kojoj govori.

Posljednje poglavlje ove knjige posvećeno je *jezičnim spoznajama*. U njemu se autor potrudio prikazati, što razumnije, etrušćansku gramatiku, obuhvaćajući vrste riječi, rečenično ustrojstvo, razvoj pisma, leksičko nasljeđe, a sve ovo je zaključio malim rječnikom etrušćanskog jezika.

U *Pogovoru* ove knjige, kojeg je napisao Ante Rendić Miočević, ističe se zašto je ovo djelo važan dio svih studija posvećenih etruskologiji, te nezaobilazno štivo za sve one koji se žele malo detaljnije baviti etrušćanskom civilizacijom. Posvećuje pozornost i vrlo vrijednom etrušćanskom spomeniku, Zagrebačkoj lanenoj knjizi, koja je izložena u zagrebačkom Arheološkom muzeju. Opisuje proces od pronalaska mumije s povojima, njenog dolaska u Zagreb te restauracije, datacije i, naposljetku, njenog izlaganja. Svoj pogovor zaključuje navodeći velik značaj Lanene knjige, koja donosi ne samo potvrdu postojanja lanenih natpisa, već je i jedini sačuvani primjerak obredne lanene knjige iz antičkog svijeta.

Možemo zaključiti da je Pallottino vrlo detaljno i pregledno pokrio sve aspekte etruskologije i sve vidove etrušćanske civilizacije, što njegovu knjigu čini nezaobilaznim štivom za sve one koji se žele posvetiti detaljnije proučavanju ovog naroda, ali i za one koji žele saznati neke činjenice o etrušćanskom svijetu lišene brojnih mitova i legendi koji su se tokom godina razvili oko Etrušćana. Zbog svega navedenog, ova knjiga je doživjela brojna izdanja i nadopune koje je, i nakon gotovo sedamdeset godina od prvog izdanja, čine aktualnom i nezaobilaznom u području kojem je posvećena.

— **Sanda Vučićić** [arheologija/povijest]

Pro Tempore

Pro Tempore

ČASOPIS STUDENATA POVIJESTI BROJ 8/9, 2010.-2011.

Pro Tempore

Časopis studenata povijesti
godina VII, broj 8-9, 2010-2011.

Glavni i odgovorni urednik
Filip Šimetin Šegvić

Počasni urednik
André Burguière

Uredništvo
Tomislav Brandolica, Marko Lovrić,
Andreja Piršić, Filip Šimetin Šegvić,
Nikolina Šimetin Šegvić, Stefan
Treskanica

Urednici pripravnici
Marta Fiolić, Kristina Frančina, Sanda
Vučićić

Redakcija
Tomislav Brandolica, Marta Fiolić,
Kristina Frančina, Marko Lovrić,
Andreja Piršić, Nikolina Šimetin Šegvić,
Filip Šimetin Šegvić, Stefan Treskanica,
Sanda Vučićić

Tajnica uredništva
Martina Borovčak

Recenzenti
dr. sc. Damir Agičić
dr. sc. Ivo Banac
dr. sc. Zrinka Blažević
dr. sc. Ivan Botica
Miodrag Gladović, d.i.e.
dr. sc. Borislav Grgin
dr. sc. Mirjana Gross
dr. sc. Željko Holjevac
dr. sc. Nenad Ivić
Branimir Janković, prof.
dr. sc. Bruna Kuntić-Makvić
mr. sc. Hrvoje Klasić
dr. sc. Isao Koshimura
dr. sc. Mirjana Matijević Sokol
dr. sc. Hrvoje Petrić
dr. sc. Radivoj Radić
Danijel Rafaelić, prof.
dr. sc. Drago Roksandić
dr. sc. Relja Seferović
dr. sc. Boris Senker
Marina Šegvić, prof.
dr. sc. Božena Vranješ-Šoljan

Lektura i korektura
Marta Fiolić
Ana Jambrišak
Vedrana Janković
Nikolina Kos
Marko Pojatina
Tihomir Varjačić
Tajana Vlaisavljević

Dizajn i priprema za tisak
Tomislav Vlainić
Lada Vlainić

Prijevodni s engleskog jezika
Tomislav Brandolica
Jelena Krilanović
Tina Kužić, prof.
Marko Lovrić
Marija Marčetić
Judita Mustapić
Andrea Pečnik
Marko Pojatina
Prijevodi s njemačkog jezika
Sara Katanec
Mirela Landsman Vinković
Azra Plićanić Mesić, prof.
Filip Šimetin Šegvić
Prijevodi s francuskog jezika
Marta Fiolić
Tea Šimičić
Marina Šegvić, prof.
Mihaela Vekarić
Prijevodi sa slovenskog i srpskog jezika
Krešimir Matešić
Prijevodi s talijanskog jezika
Marina Šegvić, prof.

Izdavač
Klub studenata povijesti - ISHA
Zagreb

Tisak
ZT ZAGRAF

Naklada
Tiskano u 300 primjeraka

ISSN: 1334-8302

Tvrđnje i mišljenja u objavljenim
radovima izražavaju isključivo stavove
autora i ne predstavljaju nužno stavove
i mišljenja uredništva i izdavača.

Izdavanje ovog časopisa financijski su
omogućili:
Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta
Sveučilišta u Zagrebu,
DTM GRUPA d.o.o.,
NARCOR d.o.o.,
TRANSPORTI KRAJAN d.o.o.,
HEMA d.o.o.,
KEMOKOP d.o.o.,
EUROGRAF d.o.o.,
Privatne donacije: S. S., M. F., prof.
dr. Drago Roksandić, Marko Lovrić,
Filip Šimetin Šegvić, Nikolina Šimetin
Šegvić, Tomislav Brandolica.

Redakcija časopisa Pro tempore svim
se donatorima iskreno zahvaljuje na
financijskoj podršci!
Redakcija se također posebno
zahvaljuje gospodinu Zlatku Ožboltu,
dia na trudu i pomoći. Zahvaljujući
njemu, put do izdavanja ovog broja
bio je mnogo lakši. Gospodinu Zoranu
Ivankoviću isto tako dugujemo veliku
zahvalu što nam je izašao u susret
prilikom tiskanja časopisa.

Časopis se ne naplaćuje.

Adresa uredništva:
Klub studenata povijesti - ISHA
Zagreb
(za: Redakcija Pro tempore),
Filozofski fakultet
Sveučilišta u Zagrebu,
Ivana Lučića 3, 10000 Zagreb

E-mail:
pt.redakcija@gmail.com
phillip.simetinsegvic@gmail.com